

ESPURNA
bromera

AIRE NEGRO

Agustín Fernández Paz

La mitologia no té una procedència externa, no és un fet empíric. Si aquests monstres, aquestes entitats imaginàries, no formaren part dels nostres somnis, com no formen part del món exterior, mai no els hauríem descoberts.

Els complexos i l'inconscient
CARL GUSTAV JUNG

Una ombra insaciable d'aparença esplèndida, de realitat terrible, una ombra més fosca que les ombres de la nit [...]

[...] semblava conduir directament al cor de les immenses tenebres.

El cor de les tenebres
JOSEPH CONRAD

[...] ni m'abandonaràs mai, ombra que sempre m'asombra.

Negra ombra
ROSALÍA DE CASTRO

Potser ha arribat el moment, encara que jo em negue a reconèixer-ho, d'abandonar els meus esforços per comprendre una cosa incomprendible i d'afrontar d'una vegada la realitat; d'acceptar l'existència d'aquest cuc que em devora per dins i que, amb el pas dels dies, no fa una altra cosa que créixer i créixer. Si és cert que l'escriptura és una teràpia alliberadora, com jo mateix he dit sovint als meus pacients, relatar ací els fets que, a pesar que ho intente, no puc apartar del meu record, servirà per a alliberar-me d'aquest espant i d'aquestes obsessions que creixen dins del meu cervell com lianes. Potser així trobaré el descans que busque, inútilment, des de fa tres anys. Serà dolorós escriure-ho, perquè, d'alguna manera, significarà reviure tot allò que va passar durant aquells mesos tan amargs. Però ho he de fer, ho he de recordar tot, des dels dies feliços en què em semblava impossible poder arribar a una situació semblant. Qui hauria endevinat aleshores que els ulls de Laura, aquells ulls que foren l'origen de les meues desventures, eren la porta d'un abisme on m'havia d'enfonsar fins a les profunditats on em trobe actualment?

Vaig conèixer Laura Novo el 12 de setembre de 1999. Em resulta impossible oblidar aquella data perquè va ser aquell dia que comencí a treballar a la clínica Ribera Verda, el prestigiós centre psiquiàtric situat al Baix Miño,

quasi a la frontera amb Portugal. Acabava de fer trenta-dos anys i tenia la sensació que amb aquell primer treball, que culminava les meues expectatives professionals, tancava d'una forma definitiva la meua etapa de formació i obria un nou i estimulant capítol de la meua vida.

Des de sempre, des dels meus anys d'adolescent, quan llegia amb curiositat i passió els llibres de Sigmund Freud que tenia mon pare a la biblioteca, que havia sentit una fascinació especial per la ciència psiquiàtrica, en la qual em semblava que confluien harmònicament les dimensions científica i humanística del coneixement humà. Penetrar els secrets de la ment, els reductes més íntims de les grans passions (amors, odis, gelosia, manies, obsessions...) i fer-ho amb l'ajuda d'un sòlid aparell científic, em produïa una emoció que jo considerava semblant a la que devien viure les expedicions científiques del segle XIX, amb aquells exploradors que no dubtaven a arriscar-ho tot, moguts per l'obsessió d'arribar als llocs més llunyans del planeta.

Vaig acabar la meua carrera a la Facultat de Medicina amb uns resultats magnífics, de la mateixa forma com els llargs anys de metge resident a l'hospital i els cursos d'especialització que vaig fer posteriorment en algunes de les universitats europees més prestigioses. Vaig rebre nombroses ofertes per quedar-me a la Universitat, però les vaig refusar perquè jo anhelava el contacte directe amb els pacients; les teories només tenien sentit si servien per a entendre millor la complexitat de la ment. Els períodes de pràctiques als diversos hospitals van ser apassionants, la confirmació que em trobava on jo volia, encara que em

molestara saber que hi havia sempre una altra persona per damunt de mi, controlant el meu treball i vigilant que no m'apartara dels camins habituals. Però jo sabia molt bé que aquell era el preu que havia de pagar per experimentar i aprendre les coses que cap llibre no podria ensenyar-me mai.

Amb aquests antecedents, ningú no es deu estranyar de l'emoció i el nerviosisme que sentia aquell dia de setembre. Qui conega una miqueta el món de la psiquiatria deu saber que la clínica Ribera Verda és un cas a banda en el tractament de les malalties mentals, una illa de llibertat on s'investiga i s'assagen procediments que permeten obtenir èxit allà on els altres fracassen. Per dir-ho en poques paraules: es tracta d'una clínica excel·lent, amb tots els mitjans tècnics necessaris i amb una concepció avançadíssima del treball psiquiàtric. No debades els seus directors són Hugo Montenegro i Elsa von Frantz, potser les dues figures més rellevants de la psiquiatria europea contemporània. Per això, quan vaig saber que s'hi ofertava una plaça, m'hi vaig presentar a les proves de selecció sense dubtar-ho, amb una confiança cega que aquell havia de ser el meu lloc de treball en el futur. La notificació que el lloc era meu va suposar una de les grans alegries de la meua vida, perquè, finalment, veia fer-se realitat el meu somni més important.

Recorde que aquell dia em va rebre el doctor Montenegro en persona, una deferència amb la qual no comptava i que em va confirmar la seua immensa humanitat. Després de presentar-me alguns dels que havien de ser els meus companys de treball, es va oferir a ensenyar-me les

instal·lacions del centre. Qualsevol cosa que en diga, serà poc, perquè sembla impossible que hi haja un lloc millor. El lloc on està el centre ja és excepcional: un palau magnífic, a pocs quilòmetres de Goián, situat al cim d'un pujol que baixa suaument fins a la vora del Miño, just enfront de les illetes de la Boega i Vacariza i amb Vila Nova de Cerveira que ens mira des de la banda portuguesa. Es tracta d'un edifici carregat d'història, d'una joia representativa de la millor arquitectura civil del barroc gallec. Segons que vaig saber després, va ser edificat sobre les restes d'una vella fortalesa del segle XIV, de la qual a penes quedaven restes. El palau datava de mitjan segle XVIII i sempre havia format part del senyoriu de Goián i Cerveira, una família noble que, amb el pas dels anys, havia malbaratat tot el seu patrimoni i havia acabat malvenent les propietats que li quedaven.

El clima i la bellesa de l'entorn foren dues de les raons que els doctors van considerar a l'hora de triar un lloc on posar en pràctica les seues teories. Van restaurar completament el palau i l'ampliaren amb algunes instal·lacions annexes. Només l'exterior ja era una meravella, amb dues torres laterals i una escala senyorial a l'entrada; i els interiors, que havien estat adaptats al nou ús de l'edifici, també eren modèlics. Les habitacions dels pacients, lluminoses i alegres, havien estat dissenyades amb un estil minimalista i dotades d'un mobiliari funcional i còmode. Hi havia, a més, nombrosos espais comunitaris, plens de llocs que convidaven al diàleg.

De tot el conjunt, em van impactar especialment els jardins d'estil francès, on destacaven unes palmeres cente-

nàries impressionants, així com l'extensa arbreda posterior, que ocupava l'altra banda del pujol i limitava amb les terres cultivades de la vall. Passejant per aquells carrers, a l'ombra dels castanyers i dels roures, tenia la sensació, a pesar d'estar a pocs quilòmetres de Vigo, que acabava d'entrar en un dels pocs boscos solitaris que encara es poden trobar a l'interior del nostre país.

El doctor Montenegro m'ensenyava les instal·lacions sense dissimular el seu orgull. Suppose que, encara que fóra d'una manera inconscient, volia transmetre'm la idea que treballar en aquell lloc era un privilegi, una oportunitat única que no havia de menysprear.

—Conec molt bé el seu expedient, doctor Moldes; jo mateix vaig presidir el comitè de selecció —em va comentar, mentre visitàvem la piscina climatitzada—. Li confesse que el detall que em va fer decidir-me per vosté no van ser les seues qualificacions, sinó la seua voluntat de conèixer, aquell impuls vital que s'endevina més enllà de la fredor de les dades del seu currículum.

—A què es refereix, exactament? —li vaig preguntar, entre complagut i intrigat.

—Vull dir que hi havia alguns expedients més brillants que el seu; es tracta d'una plaça molt envejada i s'hi va presentar gent amb una gran preparació. Però... com li ho diria? Tots els expedients eren previsibles, seguien una línia prèviament establerta. Quasi permetien endevinar què faran totes aquelles persones al llarg de la seua vida professional.

Potser el doctor esperava que li preguntara alguna cosa, si hem de jutjar per l'ambigüitat de les seues paraules.

les. Però jo vaig callar, esperant que continuara dient-me les coses que volia.

—No em malinterprete, estimat amic —va afegir, després d'un temps de silenci—. La seua carrera també és molt brillant, no se li pot demanar més. Però, a hores d'ara, de segur que ja sap que les qualificacions acadèmiques, per elles mateixes, no són cap garantia. De vosté, em van interessar, sobretot, els detalls; el seu interès pels sabers més diversos, la diversitat de les seues lectures, el fet de no tancar-se a res... Aquestes coses aparentment menors, que indiquen una passió profunda per conèixer totes les facetes de la vida.

Em va agradar escoltar les paraules del doctor; em reconeixia en aquell retrat apressat que havia esbossat i li ho vaig fer saber. No obstant això, no acabava d'entendre per què aquesta faceta havia estat decisiva per a la meua elecció.

—La ciència psiquiàtrica necessita una nova empena que trenque la idea que ja ho sabem tot sobre la ment, que hem arribat al cap del camí que iniciaren els grans mestres —em va respondre el doctor Montenegro—. Estem massa segurs de nosaltres mateixos, com si ja tinguérem una resposta per a cada problema que se'ns presenta. I no és així; com ha de ser així, si la ment humana és tan enigmàtica i insondable com l'espai interestel·lar? Recorde aquelles paraules tan suggestives de Jung: «La part de la ment on es produeixen els símbols, d'una complexitat real i desconeguda, és encara virtualment inexplorada». Actuem com si el cervell humà fóra un territori conegut, quan encara és, per a nosaltres, una selva tan impenetrable com ho era l'Amazònia per als primers exploradors. Per això

necessitem persones que no tinguen por de recórrer camins nous.

Mentre parlava, havia anat acompanyant-me a una de les dependències noves de l'edifici, que encara no havíem visitat. En contrast amb la lluminositat de les altres, aquesta part recordava vagament un búnquer, amb parets compactes on només s'obrien uns finestrons menuts. En entrar-hi, el doctor em va dir:

—La millor prova de tot això que li he dit, la tenim ací. Aquesta construcció alberga sis cel·les de seguretat, reservades per als casos en què la ciència és incapaç de trobar una solució. És la constatació del nostre fracàs, de la insuficiència del nostre coneixement del psiquisme humà. Ja ho veu: murs alts, finestres inaccessibles, portes blindades; tot com si fóra una presó. Encara que no ho és, sóc injust amb mi mateix, perquè, amb aquestes mesures de protecció, només tractem de protegir la vida dels pacients.

Em vaig quedar mut, sense saber què dir en aquells moments. Aquella era l'altra cara de la realitat, el costat fosc, que contrastava moltíssim amb les instal·lacions tan avançades que acabava de visitar.

—Les sis cel·les disposen de tots els elements propis d'aquestes instal·lacions —em va explicar el doctor—. Parets encoixinades, mobles especials, vigilància permanent mitjançant un circuit tancat de televisió... Han estat pensades per a albergar els malalts violents o amb tendències suïcides, que cal vigilar de nit i de dia.

—I quins malalts hi ha?

—Oh, feliçment, les tenim totes buides, llevat d'aquesta. —El doctor s'aproximà a la primera de les por-

tes que hi havia als dos costats del passadís central i em va fer un gest per indicar-me que el seguira.— Ací hi ha una malalta que fa temps que està amb nosaltres, prompte farà tres mesos que va arribar a la clínica. Tres mesos durant els quals a penes s'han produït progressos dignes de menció, a pesar dels nostres esforços. És el nostre cas impossible, un record permanent que no som els amos de la ment, com pensem sovint.

El doctor Montenegro va córrer el pastell de la finestreta que hi havia a la porta i la va obrir. Va guaitar fugaçment l'interior de la cel·la i, després, em convidà a mirar.

Jo coneixia molt bé aquelles instal·lacions; ja n'havia vistes moltes de semblants als hospitals on havia estat, encara que no eren tan grans com aquella. Però recorde molt bé que a penes vaig reparar en els detalls de l'interior de la cel·la perquè de seguida els meus ulls es van fixar en la persona que l'ocupava. Era una dona jove, que devia tindre la meua edat, prima, vestida amb una samarreta blava i uns pantalons molt amples, de color gris. Al primer colp de vista, allò que més cridava l'atenció eren els seus cabells intensament rojos, recollits en una cua negligent, que a penes aconseguia subjectar la llarga cabellera arrissada. Em vaig sorprendre pensant que era una dona bellíssima, una reacció que vaig considerar inadequada en aquell context. Seia en una cadira que hi havia davant d'una taula entapissada de papers i escrivia d'una manera compulsiva, amb una impaciència febril, com si la vida sencera depenguera d'allò que estava escrivint en aquells folis.

En un moment determinat, vaig fer un soroll amb la porta i la dona va alçar el cap per mirar cap a la finestreta amb una mirada que no oblidaré mai. Va ser en aquell moment que vaig veure els seus ulls per primera vegada, uns ulls que, encara avui, si tanque els meus, continuen mirant-me des del fons del meu cervell, amb la mateixa intensitat amb què ho feren aquella vesprada.

Qualsevol altra consideració sobre el seu cos va ser anul·lada de seguida per aquells ulls. Però no va ser la bellesa dels seus ulls el detall que més em va cridar l'atenció, i això que eren uns ulls molt atractius, sinó el desassossec i l'angoixa que transmetia la seua mirada. No era por ni tristot, sinó una cosa més profunda i inexplicable, com si tot el terror que una persona pot concebre s'haguera concentrat al fons d'aquells ulls.

Va alçar el cap, com he dit, i es va quedar mirant el finestró de la porta; mirant-me, parlant als meus ulls com si em volguera comunicar el seu terror amb aquella mirada silenciosa però plena de significat. Em resulta difícil expressar què vaig sentir, no trobe les paraules adequades per a descriure-ho; va ser com si un corrent elèctric em travessara de dalt a baix, com si un raig invisible m'arribara a l'ànima i me la trencara en mil trossos.

Em vaig apartar de la porta, trastornat encara per la força d'aquella mirada. Devia estar fora de mi, incapaç d'articular una sola paraula. El doctor tampoc no va dir res, potser endevinava la commoció que jo sentia i es posà a caminar pel passadís, en direcció a l'eixida.

—Espere, doctor; no tinga tanta pressa —vaig poder dir—. Aquesta dona... Aquesta dona escrivia amb una pas-

sió que no és habitual, com si la seua vida depenguera d'unes quantes paraules.

—Oh, també a nosaltres ens sorprén la seua passió per l'escriptura, l'esforç que la fa passar hores i hores davant dels papers, un dia i un altre —em va contestar. Per uns moments, em va semblar veure un indici de complicitat en la seua mirada—. Però, potser, se n'ha passat de rosca i per més voltes que faça, li resulta impossible canviar de lloc. Li agradaria veure què escriu?

—M'agradaria, sí; encara que, potser, no siga... —en aquells moments, no hauria volgut entrar a la cel·la per res del món, no m'hauria agradat interrompre la concentració d'aquella dona; hauria violat la seua intimitat. Però el doctor, que va endevinar els meus pensaments, em va interrompre.

—Oh, no es preocupe; no tenia la intenció d'entrar a la cel·la. Disposem d'uns altres recursos més senzills. Vinga amb mi.

Es va dirigir a una habitació que hi havia al costat de la porta i hi va entrar. A l'interior, un home i una dona, amb els uniformes del personal de la clínica, ateniien un complicat panell de controls. De seguida vaig endevinar que des d'aquella sala es controlava el circuit tancat de televisió. Unes quantes pantalles mostraven la sala que acabàvem de veure des de diversos angles. En totes, com una figura que es repetia en diferents mides i postures, hi havia aquella dona de la cabellera roja.

Després de presentar-me els dos treballadors, el doctor Montenegro es va dirigir a l'home:

—Enfoca què està escrivint la pacient, Enric. El

doctor Moldes té interès a veure què redacta tan impetuosament.

L'home va manipular els comandaments de la taula. Una de les càmeres zenitals va iniciar un *zoom* d'acostament que només es va aturar quan en una de les pantalles va aparèixer el foli on la dona escrivia en aquells moments. La calligrafia era gran i no resultava difícil llegir les paraules que havia escrit.

La meua sorpresa va ser enorme, ni remotament esperava veure allò. Perquè tot el foli, que la dona era ja a punt d'acabar, es presentava cobert per dues paraules que, una línia darrere de l'altra, es repetien fins a l'exasperació: *Laura Novo, Laura Novo, Laura Novo, Laura Novo...*

Sense donar-me temps a recuperar-me de la sorpresa, el doctor va obrir un calaix ple de folis i en va agafar uns quants.

—Ací tenim una mostra de la seua producció literària durant el temps que ha passat amb nosaltres. Pot examinar-la si ho desitja.

Vaig agafar els folis. Tots estaven escrits amb la mateixa calligrafia nerviosa, feta amb tanta pressió que, pel revers, es podien seguir les línies amb les puntes dels dits. I, en tots, el mateix nom, *Laura Novo*, repetit centenars i centenars de voltes en aquell munt de papers.

—Fa setmanes que està així. Ens limitem a facilitar-li els llapis i els folis que necessita. I, en caure el dia, recollim la producció literària de la jornada. Per ara, aquests són els únics resultats.

Em va semblar una escena patètica, carregada de violència i d'amargor; tenia davant meu una tragèdia secreta

a la qual assistia com a espectador involuntari. Em vingué al cap la imatge d'un naufrag en alta mar, subjecte a una taula exposada a la fúria de les onades, cada vegada amb una angoixa més gran, suportant el pas de les hores aferrat a la seua taula solitària. Així es devia sentir aquella dona, aferrada amb desesperació al seu nom, potser l'única referència que li quedava després d'un naufragi ignorat.

—Laura Novo. És el seu nom, no és això? —La pregunta era una obvietat, però necessitava dir alguna cosa per dissimular el meu desconcert. — M'agradaria saber alguna cosa més sobre el seu cas.

Si haguera callat, si en aquella ocasió no haguera manifestat cap interès, potser ara estaria en una situació ben diferent, lluny d'aquest horror que em rosega sense descans des de fa tres anys. Però la meua curiositat només va servir per a preparar el camí que obriren les paraules del doctor Montenegro.

—Sabrà més coses de Laura Nova, doctor Moldes, perquè ella serà la seua primera pacient. Amb la meua supervisió, és clar. Vosté porta idees noves i potser siga capaç de trobar llum on nosaltres no hem pogut trobar cap esclatxa. Sé molt bé que es tracta d'un repte difícil, però potser vosté és l'única persona que pot, amb la seua passió pel saber, trobar una solució, encara que s'aparte dels camins habituals. Manaré que li facen arribar tan prompte com siga possible el seu historial clínic. Sort, amic Víctor, i benvingut a la clínica Ribera Verda!

Sense dir res més, em va donar la mà i m'acompanyà a l'eixida. Jo em vaig dirigir a l'edifici principal, on m'esperava l'administrador per a indicar-me les dependències

que m'havien reservat. Encara que em semblava que tot anava molt de pressa, em sentia content pel rumb que havien pres les coses, notava dins meu la impaciència febril que anuncia les èpoques de gran activitat. Que poc sospitava aleshores que els primers clivells de la tragèdia, a penes perceptibles, havien començat ja a obrir-se sota els meus peus!